

TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMAT: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLI VAZIYATLAR

Narbayeva Naima Maxmudjanovna
Qoraqalpog'iston Respublikasi Beruniy
tumani MMTB tasarrufidagi 16-umumta'lim
maktabi amaliyotchi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim tizimida psixologik xizmatning o'рни, uning imkoniyatlari va faoliyat jarayonida uchraydigan muammoli vaziyatlar tahlil qilingan. Shuningdek, psixologik xizmatning o'quvchilar, pedagoglar va ota-onalar bilan ishlashdagi ahamiyati hamda samaradorligini oshirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: psixologik xizmat, ta'lim tizimi, maktab psixologi, psixologik maslahat, diagnostika, profilaktika, korreksiya, o'quvchi, pedagog, ota-ona.

KIRISH

Ta'lim tizimida psixologik xizmat o'quvchilarning ruhiy salomatligini ta'minlash, ularning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim faoliyat yo'nalishlaridan biridir. Zamonaviy ta'lim muassasalarida psixologik xizmatning ahamiyati tobora ortib bormoqda, chunki bugungi kunda bolalar va o'smirlar turli psixologik, ijtimoiy va emotsional muammolarga duch kelmoqdalar. Psixologik xizmatning asosiy imkoniyatlaridan biri o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganish va ularning rivojlanishiga ko'maklashishdir. Psixologlar turli diagnostik metodlar yordamida o'quvchilarning qobiliyatlari, qiziqishlari, emotsional holati va shaxsiy xususiyatlarini aniqlaydilar. Bu esa ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi.

Psixologik xizmat o'quvchilarning maktabga moslashuvi, kasb tanlashi, tengdoshlar bilan munosabatlari va shaxsiy muammolarini hal etishda ham muhim rol o'ynaydi. Psixologik maslahatlar va treninglar orqali o'quvchilarda muloqot madaniyati, stressga bardoshlilik, o'ziga ishonch va muammolarni hal qilish ko'nikmalari shakllantiriladi. Ta'lim muassasasidagi psixologik xizmat pedagoglar faoliyatini qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ham ega. Psixologlar o'qituvchilarga o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish bo'yicha tavsiyalar beradilar. Bu esa pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ota-onalar bilan hamkorlik psixologik xizmatning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Psixologlar ota-onalarga farzand tarbiyasi, yosh davri xususiyatlari va

oilaviy munosabatlar bo'yicha tavsiyalar berib, bolalarning sog'lom rivojlanishiga ko'maklashadilar.

Biroq psixologik xizmat faoliyatida ayrim muammoli vaziyatlar ham uchray turadi. Ulardan biri psixologik xizmatning vazifalari va ahamiyati haqida ayrim ota-onalar hamda pedagoglarning yetarli tasavvurga ega emasligidir. Natijada psixolog bilan hamkorlik qilishga nisbatan befarqlik yoki noto'g'ri munosabat yuzaga kelishi mumkin. Yana bir muammo o'quvchilar sonining ko'pligi va psixologlar zimmasiga yuklatilgan vazifalarning keng ko'lamliligidir. Bu holat ayrim hollarda har bir o'quvchiga individual yondashuvni to'liq ta'minlash imkoniyatini cheklaydi.

Psixologik xizmat samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillardan biri moddiy-texnik sharoitlarning yetarli darajada bo'lmasligidir. Psixologik treninglar, diagnostik tadbirlar va individual maslahatlarni o'tkazish uchun zarur jihozlar hamda qulay ish muhiti muhim ahamiyatga ega. Muammolarni bartaraf etish uchun psixologik xizmatning huquqiy va tashkiliy asoslarini mustahkamlash, mutaxassislarning malakasini muntazam oshirib borish va psixologik madaniyatni rivojlantirish zarur. Shuningdek, oila, maktab va mahalla hamkorligini kuchaytirish psixologik xizmat samaradorligini yanada oshiradi.

Psixologik ma'rifat - psixologik bilimlarni egallash maqsadida pedagog va o'quvchilar (tarbiyalanuvchilar)ning shuningdek, ota-onalar yoki qonuniy vakillarning psixologik madaniyatini oshirish. Psixologik ma'rifatning vazifalari quyidagilardan iborat: - o'quvchilarga eng oddiy psixologik bilimlarni berish va ularning bu bilimlarni egallashiga erishish, tengdoshlari va katta lar bilan shaxslararo munosabatlarga kirishish, o'zlarining shaxsiy sifatleri va xarakter xususiyatlari, qobiliyatlari, layoqatlariga baho bera olish bilan bog'liq bo'lgan bilishga oid qiziqishlarini rivojlantirish; - o'quvchilarda o'quv jarayoniga, o'qituvchilar va tarbiyachilar bilan muloqotga ijobiy munosabatni shakllantirish; - o'smirlar, yigit va qizlarning jinsiy tarbiyasi, ularning oila psixologiyasi va oilaviy munosabatlar, shaxsiy gigiyena va kasalliklarning oldini olish sohasidagi bilimlarni egallashiga erishish; - har bir bolaga individual yondashuvni amalga oshirishda pedagoglar, tarbiyachilar, ota-onalar yoki qonuniy vakillarning psixologik kompetentligini oshirish; - individual suhbatlar, ochiq darslar, seminarlar va maslahatlar, shuningdek, ommaviy axborot vositalari orqali psixologik bilimlarni targ'ib qilish.

Psixologik-pedagogik tashxis - o'quvchilarning qiziqishlari, layoqatlari, qobiliyatlari, qadriyatlar yo'nalganligi ijtimoiy ustanovkalari va munosabatlari, bilish va o'quv faoliyati motivatsiyalarini inobatga olgan holda ularning individual-psixologik va shaxs xususiyatlarini aniqlash va baholash. Psixologik-pedagogik tashxisning vazifalari: - 6-7 yoshdagi bolalarning boshlang'ich sinflarda o'qishga tayyorgarligini o'rganish maqsadida ularning psixologik rivojlanishi va qobiliyatlarini aniqlash; - ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktablariga qabul qilishda

o'quvchilarning bilish va boshqa maxsus qobiliyatlarini aniqlash hamda baholash;- turli psixologik tashxis metodikalari yordamida o'quvchilar bilan test-sinovlari o'tkazish va suhbatlashish, natijalarni maktabda ta'lim olish davri mobaynida "Psixologikpedagogik tashxis daftari" da qayd etib borish;- o'quvchilar (tarbiyalanuvchilar)ning iqtidori va potensial qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beruvchi psixologikpedagogik sharoitlarni yaratish maqsadida ulardagi iqtidorni tashxis qilish orqali aniqlash;- umumta'lim muassasalari o'quvchilari va bitiruvchilarining kasb-hunar, mutaxassislik va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalari ta'lim yo'nalishini (kasb-hunar kolleji va akademik litsey) tanlashida ularning qiziqishi, layoqati va bilish qobiliyatlarini aniqlash;- tarbiyasi og'ir bolalar va o'smirlar bilan korreksion ishlarni amalga oshirish, ularni tarbiyalash, maktab hamda ijtimoiy muhitga moslashishini ta'minlash maqsadida individual-psixologik va shaxs xususiyatlarini aniqlash;- tashxis natijalari bilan o'quvchilar, ota-onalar yoki qonuniy vakillar, pedagoglarni tanishtirish, shaxsning ongli ravishda kasb- hunar tanlashini shakllantirish va rivojlantirishda ularga buning ahamiyatini tushuntirish;- shaxsiy muammolarning yechimini topish va ularga zarur psixologik yordam ko'rsatish maqsadida ota-onalar yoki qonuniy vakillar, pedagoglar (ularning roziligi olingan holda) bilan tashxis ishlarini olib borish.

Psixologik profilaktika - bolalaming psixologik salomatligidagi buzilishlar, ularning intellektual, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishidagi salbiy og'ishlarni o'z vaqtida oldini olish. Psixologik profilaktikaning vazifalari:- Suhbatlashish va tashxis tekshiruvlari natijalari, shuningdek, ota-onalar yoki qonuniy vakillar va pedagoglardan olingan ma'lumotlar asosida bolalarning psixologik salomatligini aniqlash,- ijtimoiylashuv, ta'lim va tarbiya jarayonida shaxs shakllanishi hamda rivojlanishidagi og'ishlarning oldini olish bo'yicha choralar belgilash, bolalarning kattalar va tengdoshlari bilan muloqoti hamda munosabatlarida psixologik shikast yetkazuvchi omillarni bartaraf etishga yordam ko'rsatish;- asabiy-psixik zo'riqish va shaxs sifatlarining buzilishi alomatlari aniqlangan, shuningdek, addiktiv qaramlikda bo'lgan (alkogol, narkotiklar, toksik moddalarga ruju qo'yish, internet- qaramlik va boshqa shu kabi holatlardagi) o'smirlarga psixologik yordam ko'rsatish;- maktabgacha va umumta'lim muassasalari, mehribonlik uylari hamda oilada bolalar tarbiyasi va ta'limining psixogigiyenik shart-sharoitlariga rioya etilishini nazorat qilish, bu sharoitlar buzilgan holatlarda choralar ko'rish; - bolalar va o'smirlarni o'z qiziqishlari, moyilliklari, qobiliyatlari va bilimlarini tatbiq etishni xohlagan hayotiy faoliyat sohalarini anglab yetishga tayyorlash;- ota-onalar yoki qonuniy vakillarga, pedagoglarga (ularning roziligi bilan) shaxslararo munosabatlarda, oilada yoki pedagogik jamoada nosog'lom psixologik iqlim muammolarini hal etishda psixologik yordam ko'rsatish, psixologik shikast yetkazuvchi omillar ta'sirini bartaraf etish bo'yicha choralar ko'rish.

Psixologik korreksiya va rivojlantirish - shaxsning shakllanishi hamda rivojlanishidagi kamchiliklarni tuzatish hamda og‘ishlarni bartaraf etish, o‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar) muomalasi va xulq-atvoridagi buzilishlarni korreksiyalash, shaxsning psixik rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish. Psixologik korreksiya va rivojlantirishning vazifalari:- O‘quvchilar (tarbiyalanuvchilar)dagi psixik jarayonlar, ijtimoiy ustanovkalar, subyektiv fikrlar va salbiy munosabatlar rivojlanishini korreksiyalash;- ta’lim va mustaqil o‘quv faoliyati jarayonida o‘quvchilarning bilish faolligi hamda qiziqishlarini rivojlantirish maqsadida ularning intellektual passivligini korreksiyalash;- tarbiyasi qiyin bolalar va o‘smirlarning ijtimoiy ustanovkalari, munosabatlari, xulq-atvor motivlarini, ularning maktabga va ijtimoiy muhitga yetarli darajada moslasha olmaslik holatlarini korreksiyalash;- ta’limtarbiya jarayoni barcha subyektlari o‘rtasidagi normal shaxslararo munosabatlarni korreksiyalash va rivojlantirish;- o‘quvchilar, ularning ota-onalari yoki qonuniy vakillariga, pedagoglarga psixologik korreksiya natijalarini, shaxsning normal rivojlanishi uchun bu natijalarning ahamiyatini tushuntirish;- pedagogik jamoa a’zolarining hissiy-emotsional holatlarini, shaxslararo munosabatlarini va ziddiyatli hatti-harakatini korreksiyalash, ularning psixologik madaniyatini yuksaltirish, rahbarlarning boshqaruv uslubini optimallashtirish.

Psixologik maslahat - o‘quvchilar, tarbiyalanuvchilar, ularning ota-onalari yoki qonuniy vakillariga, pedagoglarga shaxsiy muammolar va ziddiyatli munosabatlarni konstruktiv hal etilishida psixologik yordam ko‘rsatish, shaxsning ichki psixologik imkoniyatlarini safarbar qilish uchun shart-sharoitlar yaratish. Psixologik maslahatning vazifalari:- Maktabgacha ta’lim muassasalari xodimlariga bolalarning intellektual, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishining yosh xususiyatlari, rivojlanishdagi buzilishlar hamda kechikishlar, ularni korreksiyalash, shuningdek, bolalarni boshlang‘ich sinfda o‘qishga va maktabga moslashuvga psixologik tayyorlash masalalari bo‘yicha maslahatlar berish;- bolalarning boshlang‘ich sinflardan o‘rta sinflarga o‘tishi, shuningdek, maktabni bitirish va bo‘lg‘usi kasb-hunar hamda ta’lim muassasasi (akademik litsey, kasb-hunar kolleji)ni tanlash masalalarida o‘quvchilar, ota-onalar yoki qonuniy vakillarga maslahatlar berish;- maktab-internatlar, mehribonlik uylari, shuningdek, yetim bolalar ta’lim olayotgan umumta’lim muassasalari xodimlariga ta’lim-tarbiya, bolalarning ijtimoiylashuvi va moslashuvini psixologik kuzatish masalalari bo‘yicha maslahatlar berish;- o‘smirlar va yoshlarga kattalar va tengdoshlari bilan bo‘ladigan o‘zaro munosabatlar, oilaviy muammolar, xulq-atvordagi og‘ishlarni bartaraf etish, o‘z-o‘zini tarbiyalash va rivojlantirish, shuningdek, hayotiy va kasbiy o‘zligini anglash masalalarida maslahatlar berish;- maktabgacha ta’lim, umumta’lim muassasalari, mehribonlik uylari rahbarlariga pedagogik jamoani boshqarishni optimallashtirish, qo‘l ostidagi xodimlar bilan shaxslararo munosabatlar, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan nizolarni hal etish hamda sog‘lom psixologik muhitni

ta'minlash masalalarida maslahatlar berish;- maslahat berish jarayonida o'quvchilar va tarbiyalanuvchilarda mustaqil ta'lim olish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini korreksiyalashga ijobiy munosabatlarni shakllantirish hamda ularni amaliyotda qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

Kasb-hunarga yo'naltirish - o'quvchilarning individual qiziqishlari, moyilliklari, qobiliyatlari, jamiyat va mehnat bozorining muayyan kasb va mutaxassisliklarga bo'lgan, ehtiyojlarini inobatga olgan holda ularni kasbiy o'zligini anglashlari uchun yordam berishga qaratilgan psixologik-pedagogik hamda tibbiy chora-tadbirlar majmui. Kasb-hunarga yo'naltirishning maqsadi - o'quvchilar va maktab bitiruvchilarini muayyan kasbni hamda akademik litsey yoki kasb-hunar kollejidagi ta'lim yo'nalishlarini ongli va mustaqil tanlashga tayyorlash. Kasb-hunarga yo'naltirishning asosiy yo'nalishlari va vazifalari:- Kasbiy ma'rifat turli kasblar, ixtisosliklar, mansab lavozimlari, tanlangan kasbni, ixtisoslikni egallash mumkin bo'lgan ta'lim turlari hamda ta'lim muassasalari, shuningdek, kasbning insonga, uning jismoniy, psixologik va shaxsiy sifatlariga, salomatligiga qo'yadigan talablari haqida ma'lumotlar berish;- kasbiy maslahat - o'quvchilarga ularning individual xususiyatlari va mehnat bozori talablariga, ta'lim olish hamda kelgusida ishga joylashish imkoniyatlariga muvofiq kasb va ta'lim muassasasini tanlashga yordam berish;- kasbiy tashxis — o'quvchilarning bilish (o'quv predmetlariga, fanga) va kasbiy (kasblarga, mutaxassisliklarga) qiziqishlarini, kasb tanlash motivlari va kasbiy rejalarini aniqlash hamda baholash;- kasbiy tarbiya - bolalar va o'smirlarda mehnat malaka va ko'nikmalarini, kasblarga qiziqish, mehnatsevarlik, ishchanlik hamda mas'uliyatni shakllantirish va rivojlantirish. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha tadbirlar O'zbekiston Respublikasi MMTV , Respublika tashxis markazi buyruqlari, me'yoriy hujjatlari va metodik tavsiyalar asosida barcha darajadagi tashxis markazlari tomonidan tashkil etiladi va bevosita ta'lim muassasalarining psixologlari tomonidan amalga oshiriladi.

XULOSA

Ta'lim tizimida psixologik xizmat o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim tizim hisoblanadi. Uning imkoniyatlaridan samarali foydalanish, mavjud muammolarni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish orqali ta'lim sifati hamda o'quvchilarning psixologik farovonligini oshirish mumkin. Psixologik xizmatning rivojlanishi barkamol va sog'lom avlodni tarbiyalashning muhim omillaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Z.T.Nishanova, G.K.Alimova PSIXOLOGIK XIZMAT. PSIXOKORREKSIYA
2. Sh.R.Barotov Ta'limda psixologik xizmat. – Buxoro: BuxDU-2007
3. N.Mirashirova Maktabgacha tarbiya muassasalarida psixologik xizmat. – Toshkent: TDPU,2003

4. Z.T.Nishanova Psixologik xizmat. – Toshkent: Yangiyo`l poligraf servis,2007
5. I.V.Dubrovina Prakticheskaya psixologiya v Obrazovanii. Moskva. Pedagogika,1998
6. O`zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining “O`quvchilarni psixologikpedagogik qo`llab-quvvatlash ishlarini yanada takomillashtirish to`g`risida”gi 2019-yil 12-iyuldagi 577-sonli qarori
7. E.G`oziyev, Sh.Azizova “Tashkiliy psixologiya”. Toshkent 1999
8. Avezov O.R. Ekstremal vaziyatlarda psixologik xizmat Darslik,”KAMOLOT” nashriyoti, 2023 yil. 332 bet.
9. Avezov O.R. Ekstremal vaziyatlarda oilaga psixologik xizmat ko`rsatish amaliyoti. PEDAGOGIK MAHORAT Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 5-son (2021-yil, oktabr). Buxoro, 2021 y. B. 145-150.